

Anoniminio katekizmo (1605) ir Daukšos katekizmo (1595) skolintų daiktavardžių integravimas į lietuvių kalbos morfologinę sistemą

Anželika Smetonienė

Raštijos paveldo tyrimų centras, Lietuvių kalbos institutas
El. paštas: anzelika.smetoniene@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0352-884X>

Santrauka. Daukšos katekizmas (1595) yra pirmas šaltinis lietuvių kalba LKD, todėl nemažai tirtas: yra išsamiai nagrinėta jo fonetika, leksika, šaltiniai, sintaksė. Kiek mažiau mokslininkų dėmesio yra sulaukęs su Daukšos katekizmu glaudžiai susijęs Anoniminis katekizmas (1605). Vis dėlto iki šiol nėra nagrinėta šių katekizmų slavizmų morfologinė integracija. Šiame straipsnyje siekiama nustatyti, kaip Anoniminio katekizmo ir Daukšos katekizmo daiktavardžiai slavizmai pasiskirsto po lietuvių kalbos kamienus, nustatyti, ar šiuose šaltiniuose yra paliudyta skolinių iš slavų kalbos integravimo į lietuvių kalbą skirtumų. Siekiant šio tikslo, iš abiejų katekizmų buvo išrinkti visi slavizmai daiktavardžiai – iš viso jų rasta 93 (35 yra paliudyti ir Daukšos, ir Anoniminiame katekizme), nustatyti jų kamieniai ir reikšmės. Daiktavardžiai pasiskirstė beveik po visus lietuvių kalbos kamienus: *ō, iō, ā, jā, u, ju, i, ē*. Gausiausi yra *ō* ir *ā* kamieniai, *i, u, ē* ir *iō* kamienams priklauso vos vienas kitas slavizmas. Atitinkamo laikotarpio slavų kalbų (senosios rusų kalbos, rusėnų kalbos, senosios ir vidurinėsios lenkų kalbos) žodynuose ieškota slavizmų atitikmenų, palyginus juos su lietuvių kalbos žodžiais, nustatyti slavizmų integravimo į lietuvių kalbos morfologinę sistemą dėsningumai Anoniminiame ir Daukšos katekizmuose. Pastebėta, kad yra tiesioginis ryšys tarp slavų kalbų žodžių baigmenų bei giminės ir lietuvių kalbos kamienų, į kuriuos slavizmai buvo integruoti.

Raktažodžiai: Anoniminis katekizmas, Daukšos katekizmas, slavizmai, kamienas, morfologinė integracija.

Integration of loan nouns from the Anonymous Catechism (1605) and Daukša's Catechism (1595) into the morphological system of the Lithuanian language

Abstract. The Catechism of Daukša (1595) is the first source in the Lithuanian language in GDL and, therefore, it has been already investigated: its phonetics, vocabulary, sources and syntax have been exhaustively analysed. Slightly less attention of the researchers has been allocated to the Anonymous Catechism (1605), which is closely linked to the Catechism written by Daukša. Moreover, morphological integration of Slavic loanwords in the aforesaid catechisms has not been analysed so far. This article aims to identify how Slavic loan nouns distribute within the stems of the Lithuanian language and if these sources witness any differences of integrating Slavic loanwords into Lithuanian. Pursuing the set goal, all Slavic loan words were selected from both catechisms: out of 93 nouns found, 35 are witnessed in the Daukša's Catechism and Anonymous Catechism and their stems and meanings are identified. The nouns are found in almost all the Lithuanian stems: *ō, iō, ā, jā, u, ju, i, ē*, the *ō* and *ā* stems being most numerous. Very few Slavic loanwords are assigned to the stems *i, u, ē* and *iō*. In the dictionaries of the Slavic languages of the

Received: 14/09/2022. Accepted: 14/11/2022

Copyright © 2022 Anželika Smetonienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

relevant period (Old Russian, Ruthenian, Old and Middle Polish), the equivalents of Slavisms were searched, after comparing them with Lithuanian words, the regularities of the integration of Slavic loanwords into the morphological system of the Lithuanian language were determined in the Anonymous Catechism and the Catechism of Daukša. It was noticed that there is a direct relation between the endings and the gender of the Slavic words and Lithuanian stems that the Slavic loanwords were integrated into.

Keywords: Anonymous Catechism, Catechism of Daukša, Slavic loanwords, stem, morphological integration.

XVI a. katekizmai buvo pagrindinė priemonė katalikybei skleisti. 1566 m. sudarytas pirmasis oficialus Romos katekizmas, o tuo pačiu metu plito ir nedidelės apimties pamokymai, skirti plačiam tikinčiųjų ratui. Lenkijoje XVI a. religijos žinioms gilinti ypač rekomenduoti jėzuitų katekizmai: Petro Kanizijaus, Roberto Bellarmino ir Jokūbo Ledesmos (Korzo 2004, 149). J. Ledesma italų kalba išleido du katekizmus: „Dottrina Christiana Breve“ ir išplėstą katekizmą „Dottrina Christiana, a modo di dialogo del Maestro, et Discepolo, per insegnare alli Fanciulli“, pirmą kartą greičiausiai išleistą 1573 m. (Michelini 2001, 227–228); esama nuomonių, kad tai galėjo įvykti ir 1571 m. (Korzo 2004, 150). Pastarasis J. Ledesmos katekizmas buvo išverstas į lenkų kalbą, o iš šios – į lietuvių. Žinomi du J. Ledesmos vertimai į lietuvių kalbą. Pirmas – Mikalojaus Daukšos „Kathechismas arba mokslas kiekvienam krikščionii priwalvs“ (1595 m.) (toliau DK) – yra nuo seno itin daug tirtas: G. Michelini lygino šio rašto santykį su J. Ledesmos tekstais (Michelini 1999; Michelini 2001); vertimą taip pat tyrė ir koregavo anksčiau pateiktas V. Biržiškos (Biržiška 1953) ir E. Sittigo (Sittig 1929) įžvalgas J. Lebedys (Lebedys 1963); išsamiai yra aptarta šio katekizmo kalba ir garsų žymėjimas (Palionis 1967; Zinkevičius 1988), sintaksė (Judžentis, Pajėdienė 2006). O Anoniminis 1605 m. katekizmas (toliau AK) iki šiol sulaukė palyginti nedaug dėmesio. Be J. Bystronio, prieš daugiau kaip šimtmetį išleidusio šio katekizmo perrašą su išsamiais komentarais apie jo rašybą, balsių ir priebalsių žymėjimą, fonetiką, daiktavardžių linksniavimą, veiksmažodžių asmenavimą (Bystron 1890), katekizmo fonetiką ir gramatines formas taip pat tyrė Z. Zinkevičius (Zinkevičius 1968), S. Temčinas atkreipė dėmesį į galimas AK atsiradimo aplinkybes (Temčinas 2013), o A. Judžentis ištyrinėjo 1605 m. katekizmo sintaksę (Judžentis 2010). Apskritai AK dažniausiai aptariamas kartu arba šalia DK (pvz., Gerulis 1927), nes AK autorius, ką rodo abiejų katekizmų tekstų analizė, versdamas savo katekizmą smarkiai rėmėsi DK, nors 1605 m. katekizme papildomo teksto yra daugiau nei M. Daukšos vertime. Pastarasis lenkiško Ledesmos katekizmo vertimas yra tikslesnis, o anoniminis vertėjas nevengdavo perfrazuoti verčiamas mintis (Smetonienė 2016).

Nors abu katekizmai yra tirti, iki šiol nekalbėta apie jų skolinėtų daiktavardžių integraciją. Lietuvių kalbotyroje yra negausių šiai temai skirtų darbų (Valeckienė 1967; Laučiūtė 2007; Voitkevič 2010). Išsamiai slavizmų kelią į lietuvių kalbą nagrinėjo B. Voitkevič, teigusi, kad atsižvelgus į kalbą donorę galima paaiškinti, kodėl skolinys patenka į vieną ar kitą linksniavimo tipą (Voitkevič 2010, 248). Šio straipsnio tikslas susijęs su minėtu teiginiu: siekiama nustatyti, kaip AK ir DK slavizmai pasiskirsto po lietuvių kalbos kamienus, ar yra atvejų, kai skiriasi slavizmų morfologinės integracijos principai AK ir DK. Siekiant šio tikslo, iš AK ir DK išrinkti visi slavizmai daiktavardžiai (pabrėžtina, kad

nagrinėti visi katekizmų tekstai, o ne pavienės ištraukos), jie suskirstyti pagal kamienus, nustatyti slavizmų integravimo į lietuvių kalbos morfologinę sistemą dėsningumai, jei įmanoma, nustatoma tikslesnė slavizmo kilmė.

Iš viso surinktas 93 slavizmas daiktavardis: AK ir DK yra paliudyta 35 vienodų ar tos pačios šaknies (bet skirtingų kamienų) slavizmų, 14 slavizmų rasta tik AK ir 44 – tik DK. Skoliniai pasiskirsto beveik po visus lietuvių kalbos daiktavardžių kamienus (pateikiama nuo gausiausio): *ō*, *ā*, *īā*, *ju*, *i*, *u*, *ē* ir *īō*. Po būtinos sąlygos svetimos kilmės žodžių integracijai į lietuvių kalbą – fonetinės substitucijos – pasiskolinti daiktavardžiai privalo būti priskirti vienai ar kitai giminei ir įtraukti į lietuvių kalbos linksniavimo sistemą. Kai kalba donorė yra viena iš slavų kalbų, pasiskolintas daiktavardis paprastai išlaiko savo giminę. Straipsnyje pateikiamas pats slavizmas, visi AK ir DK pavartoti jo linksniai ir skolinio reikšmė, kuri yra vartojama AK ir DK, t. y. ne visos lietuvių kalboje fiksuotos slavizmo reikšmės. Atitinkamose slavų kalbose ieškant galimų skolinių atitikmenų, taip pat buvo pirmiausia dairomasi ne tik formalaus atitikimo, bet ir reikšmių, bet straipsnyje pateikiama tik viena, skoliniui aktuali reikšmė.

ō kamienas. Daugiausia slavizmų – 33 – priklauso *ō* kamieniui: **abrozās** ‘paveikslas’ (LKŽe) (Nom. sg. *Abrozās* AK 49,13, DK 60,1m; Gen. sg. *ābrozō* DK 84,3m; Loc. sg. *abrozī* AK 49,17; Nom. sg. *ābrozay* AK 50,6; Gen. pl. *abrōzu* AK 49,19; Acc. pl. *ābrozus* AK 50,2); **angelas** ‘judaizme, krikščionybėje, islame ir kai kuriose kitose religijose – Dievo pasiuntinys, tarpininkas tarp Dievo ir žmonių’ (LKŽe) (Nom. sg. *Angelās* AK 48,11; Gen. sg. *Angelo* AK 48,16; Nom. pl. *Angelay* AK 43,9, *Angelai* DK 54,4; Gen. pl. *Ángelū* AK 22,11, *Angelū* DK 8,17; Dat. sg. *Angelui* DK 65,2; Dat. pl. *Angelāmus* DK 58,1); **apāštālas** ‘bažn. kiekvienas iš dvylikos Kristaus mokinių’ (LKŽe) (Nom. sg. *Apāštālas* DK 149,8; Gen. pl. *Apāštālu* AK 15,12; Nom. pl. *Apāštālai* DK 24,12; Gen. pl. *Apāštālu* DK 19,10; Acc. pl. *Apāštātālus* AK 11,5, *Apāštālus* DK 14,18); **artikulas** ‘atskiras įstatymo, potvarkio, sutarties straipsnis, skyrius ar paragrafas’ (LKŽe) (Nom. sg. *Artikūlas* AK 19,3, *Artikulas* DK 31,15; Acc. sg. *artikūlu* AK 19,9; Nom. pl. *artikūlai* DK 25,6; Gen. pl. *Artikūlu* AK 17,9, *artikūlu* DK 25,1; Acc. pl. *artikulus* AK 23,8); **biesas** ‘velnias, kipšas’ (LKŽe) (Acc. pl. *biēffus* DK 77,2); **bursinykas** ‘bursos dalyvis, draugas, bendras’ (LKŽe) (Acc. sg. *burfinika* DK 157,1m); **daktaras** ‘bažn. psn. mokslininkas’ (LKŽe) (Nom. sg. *Dāktaras* DK 131,5; Nom. pl. *Dāktārai* DK 19,12; Gen. pl. *Dāctaru* AK 93,4); **grabas** ‘kapas’ (LKŽe) (Nom. sg. *grābas* DK 165,21; Instr. sg. *grabū* DK 165,16); **kanonykas** ‘bažn. aukštesnysis katalikų kunigų titulas; tą titulą turintis asmuo’ (LKŽe) (Acc. sg. *Kānonika* DK 1,16); **katekizmas** ‘trumpas krikščionių tikybos išdėstymas klausimų ir atsakymų forma’ (LKŽe) (Nom. sg. *kathechismas* AK 1,1, *kathechismas* DK 1,1; Gen. sg. *kathechifmo* AK 3,2; Acc. sg. *cathechifmu* AK 4,11); **kielikas** ‘taurė’ (LKŽe) (Loc. sg. *kiēlichī* AK 81,14); **kriesas** ‘paskutinis tikslas; mirtis’ (LKŽe) (Acc. sg. *kriefa* DK 21,2); **lātras** ‘valkata, girtuoklis, paleistuvis’ (LKŽe) (Nom. sg. *lātras* DK 176,14; Dat. sg. *lātrui* DK 134,14); **majestotas** ‘didybė’ (LKŽe) (Nom. sg. *Maiēfótās* AK 41,2; Gen. sg. *Maiēfótō* DK 51,2; Acc. sg. *Maiēfótā* DK 149,17; Instr. sg. *Maiēfotūtū* DK 38,4); **mistras** ‘mokytojas’ (LKŽe) (Nom. sg. *mistras* DK 9,9; Nom. pl. *mīftrai* DK 82,16); **pasnykas** ‘susilaikymas nuo tam tikrų valgių (ppr. mėsos, seniau ir pieno) religijos nustatytais

dienomis' (LKŽe) (Acc. pl. *páfnikus* AK 73,9); **pelikonas** 'didelis irklakojų būrio pietų kraštų vandens paukštis' (LKŽe) (Voc. sg. *Pelikóne* DK 177,10); **prakurotaras** 'advokatas, gynėjas' (LKŽe) (Nom. sg. *Prakurôtaras* DK 131,6); **pralotas** 'katalikų bažnyčios aukštesniųjų dvasininkų titulas; tą titulą turintis dvasininkas' (LKŽe) (Nom. pl. *Prełotey* AK 66,19); **primietas** (Acc. sg. *primiētu* AK 64,8); **rūbas** 'drabužis' (LKŽe) (Gen. sg. *rûbo* DK 152,5); **sostas** 'išgražintas valdovo krėslas, kuriame jis sėdi per iškilmingas ceremonijas' (LKŽe) (Gen. sg. *fôfto* DK 147,4); **stonas** 'visuomenės sluoksnius pagal kilmę, profesiją, užsiėmimą, luomas' (LKŽe) (Gen. sg. *ftono* AK 67,4; Acc. sg. *ftona* DK 82,2m); **sūdas** 'Dievo teismas' (LKŽe) (Nom. sg. *Sūdas* DK 108,19; Gen. sg. *fūdo* DK 42,10; Acc. sg. *fūdu* AK 26,15, *sūda* DK 147,4; Gen. pl. *fudú* DK 147,5); **svietas** 'pasaulis, žemė' (LKŽe) (Nom. sg. *Swiétas* AK 42,18, *fwietas* DK 53,8m; Gen. sg. *swieto* AK 14,14; Dat. sg. *fwietuy* AK 17,3); **testamentas** (Gen. sg. *Testamento* DK 164,20; Instr. sg. *testamentú* DK 142,18); **urėdas** 'reikalavimas, tvarka, įsakymas' (LKŽe) (Gen. sg. *vrėdo* DK 130,20); **vaitas** 'Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje miesto bendruomenės viršininkas, miestiečių teismo pirmininkas' (LKŽe) (Nom. sg. *Wâitas* DK 131,5); **vynas** 'alkoholinis gėrimas, daromas iš vynuogių, įvairių vaisių sulčių' (LKŽe) (Nom. sg. *winas* AK 81,14, *winas* DK 99,4; Gen. sg. *wino* DK 98,15); **vyskupas** 'krikščionių dvasininkas, turintis aukščiausius šventimus' (LKŽe) (Nom. sg. *Wiskúpas* AK 32,2); **zokanas** 'pagrindinis bažnyčios įstatymas, Testamentas' (LKŽe) (Nom. sg. *zokanas* AK 72,10, *zókonas* DK 88,14; Acc. sg. *zókona* DK 92,1; Loc. sg. *zókani* AK 61,3, *zókanė* DK 75,7); **zokanykas** 'vienuolis' (LKŽe) (Nom. sg. *zókannikas* DK 131,2); **žyvatas** 'įsčios' (LKŽe) (Gen. sg. *žiwato* DK 58,1m; Loc. sg. *žywati* AK 12,14, *žiwáte* DK 17,1m).

Visų šių reguliarių slavizmų atitikmenys kalbose donorėse turi kietą baigmenį, pavyzdžiui, *abrozās* < sen. rus. *образъ* 'изображение, портрет' (СРЯ 12, 133), rusėnų *образъ* 'изображение, портрет, картина' (МДСУМ 2, 18), len. *obraz* 'wizerunek, podobizna kogo lub czego wykonana w kamieniu, drewnie lub na płótnie; rzeźba, malowidło' (SPol 19, 339); *apaštalas* < rusėnų *апостоль* 'апостал' (ГСБМ 1, 129), len. *apostol* 'uczeń Chrystusa, powołany do szerzenia ewangelii' (SPol 1, 196); *kielikas* < sen. rus. *келихъ* 'чаша, бокал' (СРЯ 7, 111), rusėnų *келихъ* 'келіх, кубак, чарка, шклянка' (ГСБМ 15, 73), len. *kielich* 'naczynie do picia, głównie wina (pierwotnie w kształcie kubka, różniej wsparte na nóżce)' (SPol 10, 297); *majestotas* < sen. rus. *маестатъ* 'величие, величество' (СРЯ 9, 7), rusėnų *маестатъ* 'величнасьць, усемагутнасьць; слава, хвала' (ГСБМ 17, 216), len. *majestat* 'godność władzy' (SPol 13, 34); *stonas* < sen. rus. *станъ* 'состояние, положение' (СРЯ 21, 263), rusėnų *станъ* 'состояние, положение' (МДСУМ 2, 360), len. *stan* 'stanowisko, pozycja w świecie, jakoś urodzenia, pochodzenia czyjego; klasa, kasta' (SJP 6, 387); *svietas* < sen. rus. *свѣтъ* 'земля, вселенная, все страны; мир, мироздание' (СРЯ 23, 134), rusėnų *свѣтъ*, *свить* 'зямны шар; зямля з усім, што на ёй існуе' (ГСБМ 31, 113), len. *świat* 'ziemia jako miejsce przebywania ludzi wraz ze wszystkim, co się na niej znajduje, też otaczający ją wszechświat' (SS 9, 48) ir t. t. Dauguma šių žodžių turi tikslių atitikmenų rytų slavų kalbose ir lenkų kalboje, t. y. jie galėjo būti paskolinti iš bet kurios iš šių kalbų. Vos vieno kito daiktavardžio kilmę galima nustatyti tiksliau. Tarkime, *angelas* buvo pasiskolintas iš rytų slavų, nes lenkų

kalboje nėra paliudyta galimo atitikmens (< sen. rus. *ангелъ, анъгелъ, аньгелъ, анггелъ* ‘ангел’ (СРЯ 1, 37), rusėnų *ангелъ* (ГСБМ 1, 114)). Daiktavardžiai *sūdas* ir *urėdas* taip pat perimti iš rytų slavų, nes juose neatliepiami lenkų kalbos nosiniai balsiai (< sen. rus. *судъ* ‘осуждение, кара’ (СДЯ 3, 603), rusėnų *судъ* ‘пастанова суда, прысуд’ (ГСБМ 33, 51), plg. len. *sąd* ‘wyrok, orzeczenie sądu, orzekanie w sporze sądowym, też wydawanie wyroku, skazywanie’ (SS 8, 125); < rusėnų *урядъ* ‘управление; власти’ (МДСУМ 2, 439), plg. len. *urząd* ‘właściwy, ustalony porządek, przyjęte zasady postępowania’ (SS 9, 439)). Kai kurie skoliniai priskirtini polonizmams, nes jų reikšmės yra artimesnės atitikmenims lenkų kalboje (pavyzdžiui, *daktaras* ‘bažn. psn. mokslininkas’ (LKŽe) < len. *doktor* ‘człowiek uczony, znawca Biblii; w starożytności i wczesnym średniowieczu często tytuł pisarzy teologicznych’ (SPol 5, 274); plg. sen. rus. *докторъ* ‘человек, имеющий высшую ученую степень’ (СРЯ 4, 293), rusėnų *докторъ* ‘чалавек, які мае вышэйшую навуковую ступень’ (ГСБМ 8, 236); *pasnykas* ‘susilaikymas nuo tam tikrų valgių (ppr. mėsos, seniau ir pieno) religijos nustatytomis dienomis’ (LKŽe) < len. *pośnik* ‘postne jedzenie’ (SPol 28, 304), plg. sen. rus. *посникъ* 1. ‘монах, налагавший на себя обет большего чем обычно воздержания от пищи, питья, а также иногда обет молчания’; 2. ‘тот, кто соблюдает пост, постится’; 3. ‘розновидность монастыря, пустынь’ (СРЯ 17, 245), rusėnų *посникъ* 1. ‘той, хто посціць’; 2. ‘манах, які даваў зарок большага, чым звычайна, устрымання ад ежы, а часам і зарок маўчанья’ (ГСБМ 27, 213)). Vis dėlto, kad ir kokia būtų šių slavizmų kilmė, giminės pakeitimų nepasitaikė: kamieniui priklauso vyriškos giminės daiktavardžiai slavizmai, jų atitikmenys slavų kalbose irgi yra tokios giminės. Tik vieno daiktavardžio atitikmenys slavų kalbose yra ne vyriškos giminės: *vynas* < sen. rus. *вино* ‘вино’ (СРЯ 2, 182), rusėnų *вино* ‘вино’ (ГСБМ 3, 281), len. *wino* ‘napój otrzymywany przez fermentację soku winogron’ (SS 10, 232). Kai skolinio atitikmenys slavų kalbose yra bevardės giminės, tai leidžia nustatyti, iki kada skolinys turėjo ateiti į lietuvių kalbą. Kaip minėta, skolinimosi metu daiktavardžiai turi būti priskirti kuriai nors giminei, tai yra viena iš būtinų svetimos kilmės žodžių integracijos sąlygų, ir kaip matyti iš prieš tai buvusių pavyzdžių, paprastai giminė nekinta. Tačiau slavų kalbose bevardė giminė, kitaip nei lietuvių, nėra išnykusi. Kai skolinamas bevardės giminės daiktavardis, jis dabar gauna moteriškąsias *ā* kamieno galūnes greičiausiai dėl balsių *o* ir *a* fonetinio gretumo. Jeigu bevardės giminės skolinys iš slavų kalbų buvo pasiskolintas iki Leskieno dėsniu, t. y. iki XIII–XIV a., jis lietuvių kalboje iš pradžių buvo bevardės giminės, o įvykus Leskieno dėsniui, kartu su lietuvių kalbos veldiniais perėjo į vyrišką giminę ir gavo vyriškąsias *ō* kamieno galūnes (Girdenis 2001, 385). Taigi, skolinys *vynas* yra labai ankstyvas skolinys ir buvo perimtas iš rytų slavų, nes seniausi lietuvių kalbos skoliniai yra kildinami iš šių kalbų.

ā kamienas. Antras pagal gausumą yra *ā* kamienas, jam priklauso 25 daiktavardžiai: *abyda* ‘skriauda, nuoskauda, įžeidimas’ (LKŽe) (Acc. sg. *Abída* DK 106,18; Acc. pl. *Abidás* AK 89,13, *abidás* DK 55,3); *afiera* ‘auka’ (LKŽe) (Nom. sg. *Affierà* AK 82,5, *affierà* DK 99,14; Acc. sg. *offiéra* DK 146,18; Gen. pl. *affiéro* AK 33,6); *bursa* ‘draugė, draugystė, gauja’ (LKŽe) (Gen. sg. *burfós* AK 69,12); *cnata* ‘dorybė’ (LKŽe) (Acc. pl. *cnatas* DK 121,4m; Instr. pl. *cnátomis* DK 96,3m; Loc. pl. *cnátose* DK 159,2m); *čystata*

‘nekaltumas, skaistybė’ (LKŽe) (Nom. sg. *Czyfata* AK 88,10, *Czyfata* DK 105,22; Gen. sg. *czyfatos* DK 85,18); *desėtyna* ‘dešimtinė’ (LKŽe) (Acc. sg. *Defetynas* AK 73,20); *dėka* ‘dėkojimas, padėka’ (LKŽe) (Acc. sg. *dekā* DK 180,14); *dūma* ‘mintis, manymas, mąstymas, galvojimas’ (LKŽe) (Nom. sg. *dumā* DK 166,15); *iškada* ‘nuostolis, žala’ (LKŽe) (Gen. sg. *iβkados* DK 86,1m); *figūra* (Instr. pl. *Figúromis* DK 175,14); *karūna* ‘metalinis galvos papuošalas; monarchų valdžios simbolis; vainikas’ (LKŽe) (Gen. sg. *karunos* AK 93,8; Instr. sg. *karunā* DK 179,10); *krivda* ‘skriauda’ (LKŽe) (Acc. pl. *Kriwdas* DK 55,1m); *liekarstva* ‘vaistas’ (LKŽe) (Acc. sg. *lekarftwa* DK 85,1m); *lepra* ‘užkrečiama liga, raupsai’ (LKŽe) (Instr. sg. *leprā* DK 152,21); *mira* ‘kvapūs sakai, esantys kai kurių Afrikos ir Arabijos medžių žievėje, vartojami smilkalams, parfumerijoje ir medicinoje’ (LKŽe) (Acc. sg. *mīrra* DK 166,3); *pakūta* ‘atgaila’ (LKŽe) (Acc. sg. *pakūta* DK 132,5); *pana* ‘mergina’ (LKŽe) (Gen. sg. *Ponnós* AK 13,3; Dat. sg. *Panney* AK 94,10; Acc. sg. *pannu* AK 51,1); *pekla* ‘pragaras’ (LKŽe) (Gen. sg. *p{e}klos* DK 92,1m); *persuna, persona* ‘asmuo’ (LKŽe) (Gen. sg. *Perfunos* AK 30,5; Dat. sg. *perfúnay* AK 23,10; Acc. sg. *perfínu* AK 23,5; Instr. sg. *perfóna* DK 38,20; Nom. pl. *perfúnos* AK 17,17, *perfónos* DK 26,11; Gen. pl. *perfínu* AK 12,13, *perfónu* DK 17,3; Acc. pl. *perfonas* DK 25,17); *prisiega* ‘priesaika’ (LKŽe) (Nom. sg. *prifsiega* DK 78,10); *regula* ‘taisyklė, nuostatas’ (LKŽe) (Dat. sg. *Regúlai* DK 131,4); *rokunda* ‘atsiskaitymas’ (LKŽe) (Instr. sg. *rokúnda* DK 69,16); *rona* ‘žaizda’ (LKŽe) (Gen. pl. *ronu* DK 142,2m; Acc. pl. *ronas* DK 140,3m); *syla* ‘jėga’ (LKŽe) (Gen. sg. *filós* DK 100,20; Instr. pl. *síłomis* DK 126,7); *storasta* ‘valdovo vietininkas, tam tikros krašto srities valdytojas’ (LKŽe) (Nom. pl. *Stóraftos* DK 82,18).

Beveik visi šie slavizmai, kaip ir *o* kamieno, turi atitikmenų ir lenkų kalboje, ir rytų slavų kalbose (pavyzdžiui, *afiera* < rusėnų *офера* ‘предмет або живая істота, прынесеныя ў дар бажаству’ (ГСБМ 23, 323), len. *ofiera, ofiera* ‘przedmiot przeznaczony ofiarowaniu bóstwu’ (SPol 21, 2); *regula* < rusėnų *регула, регула* ‘правила, закон’ (ГСБМ 30, 59), len. *regula* ‘zbiór przepisów określających i normujących życie w zakonie’ (SS 7, 445); *rona* < sen. rus. *рана* ‘порез тела, повреждение тела до крови’ (СДЯ 3, 68), rusėnų *рана* ‘рана, пашкоджанне целаснасці цела’ (ГСБМ 30, 5), len. *rana* ‘uszkodzenie ciała, polegające na przerwaniu tkanek lub wylewie krwi do tkanki podskórnej wskutek uderzenia, ukłucia itp. lub choroby’; *syla* < sen. rus. *сила* ‘сила, мощь’ (СРЯ 24, 133), rusėnų *сила* ‘сила; могущество’ (МДСУМ 2, 320); len. *sila* ‘energia fizyczna albo duchowa’ (SS 8, 203)). Iš rytų slavų į lietuvių kalbą yra perimtas skolinys *abyda* (< sen. rus. *обуда* ‘несправедливость; несправедливое притеснение, нарушение прав, оскорбление’ (СРЯ 12, 49), rusėnų *обуда* ‘крыўда’ (ГСБМ 21, 151)), nes atitinkamo amžiaus lenkų kalbos žodynuose nėra galimų jo atitikmenų, ir analogiškai iš lenkų kalbos buvo pasiskolintas daiktavardis *lepra* (< len. *lepra* ‘trąd, owrzodzenie’ (SPol 12, 152)). Dar keli žodžiai – *desėtyna, prisiega, dėka* – priskirtini skoliniais iš rytų slavų, nes vėlgi, kaip ir daiktavardyje *sūdas*, neturi atliepiamo nosinio balsio, kuris būtų, jeigu skolinys būtų atėjęs iš lenkų kalbos (< sen. rus. *десятина* ‘десятая доля чего-л.’ (СРЯ 4, 233), rusėnų *десятина, десетина* ‘дзесятая часка чаго-н.’ (ГСБМ 8, 64), plg. len. *dziesięcina* ‘dziesiąta część zbiorów jako danina, trzbut, czynsz’ (SPol 6, 431), sen. rus. *присага* ‘клятва священным предметом’ (СДЯ 2, 1476); rusėnų *присяга* ‘присяга, клятва; абяцанне’

(ГСБМ 29, 19), plg. len. *przysięga* ‘uroczyste oświadczenie złożone z powołaniem się na Boga, dotyczące prawdziwości jakiegoś twierdzenia’ (SS 6, 347); < sen. brus. *дыка* ‘дыка, па дыка’ (ГСБМ 9, 134), plg. len. *dzięka* ‘podziękowanie, wdzięczność’ (SPol 6, 459)).

Šitam itin produktyviam kamieniui paprastai priklauso moteriškos giminės daiktavardžiai, nors gali priklausyti ir bendrosios giminės daiktavardžiai arba net vienas kitas vyriškos. Anoniminiame katekizme visi *ā* kamieno daiktavardžiai slavizmai yra moteriškos giminės ir jų atitikmenys slavų kalbose taip pat yra moteriškos giminės daiktavardžiai su galūne *-a*. Vienas Daukšos katekizmo *ā* kamieno daiktavardis yra vyriškos giminės: *storasta* < sen. rus. *староста* ‘глава, начальник; правитель’ (СРЯ 28, 11), rusėnų *староста* ‘старэйшына; кіраўнік, распарадчык’ (ГСБМ 32, 342), len. *starosta* ‘zwierzchnik, przełożony, zarządca, naczelnik, też rządca, namiestnik’ (SPol 8, 418), giminės pakitimo nėra – skolinio atitikmenys taip pat yra vyriškos giminės. Dviejų skolinių atitikmenys slavų kalbose yra bevardės giminės: *pekla* < sen. rus. *некло* (СРЯ 14, 186); rusėnų *некло* ‘месца паслясмяротных мук грэшнікаў’ (ГСБМ 24, 66); len. *pieklo* ‘w różnych religiach miejsce przebywania zmarłych lub ich dusz’ (SPol 24, 57); *liekarstva* < sen. rus. *лѣкарство* ‘лекарство’ (СРЯ 8, 201); rusėnų *лекарство* ‘лякарства, прэпарат для лячэння хваробы’ (ГСБМ 16, 339); len. *lekarstwo* ‘środek dawany choremu w celu uzdrowienia’ (SPol 12, 110). Šiuo atveju bevardė giminė slavų kalbose suferuoja skolinių atėjimo į lietuvių kalbą laiką – šie skoliniai atkeliavo jau po XIII–XIV a. ir gavo *ā* kamieno galūnes. Verta paminėti, kad skolinio *liekarstva* kamienas iš DK nėra visai aiškus (AK jis nepaliudytas) – yra paliudytas tik vienaskaitos galininkas *lekarftwa* DK 85,1m, kuris gali priklausyti tiek *ō*, tiek *ā* kamieniui, o, kaip minėta, bevardės giminės slavų kalbų žodžiai, paskolinti į lietuvių kalbą iki Leskieno dėsniu, priklauso *ō* kamieniui, po XIII–XIV a. – *ā* kamieniui. Vis dėlto, kituose raštuose nėra paliudytas žodis *liekarstvas* ir atsižvelgiant į pavyzdžius iš kitų šaltinių (Mažvydo katekizmo ir Bretkūno postilės), šis žodis priklauso *ā* kamieniui.

Dar vienas neįprastas atvejis yra skolinys *dūma*, tiksliau, atsižvelgiant į AK vienintelį jo paliudijimą, jis turėtų būti priskirtas *ō* kamieniui: *Dumú / žodžiū / ir dárbu / ne miledamas Wiéßpates Diéwo máno / iz wiffos bírdes* (AK 95,9–95,12). Toks kamienas yra paliudytas vėlesniuose raštuose (vadinamajame Krauzės žodyne, P. Ruigio lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyne, F. V. Hako lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyne). DK paliudytas *ā* kamieno skolinys (Nom. sg. *dumá* DK 166,15).

īā kamienas. Beveik tiek pat slavizmų priklauso *īā* kamieniui – iš viso 17 skirtingų leksemų. 8 yra paliudyti AK ir 12 DK: *bažnyčia* ‘maldos namai (ppr. katalikų ir protestantų)’ (LKŽe) (Nom. sg. *Bažniczia* DK 14,21; Gen. sg. *Bažniczios* AK 3,10, *Bažniczios* DK 6,7; Dat. sg. *Bažniczey* AK 31,7, *bážnícžėi* DK 39,3; Acc. sg. *Bažnicziū* AK 16,12, *ba{ž}niczią* DK 24,1; Loc. sg. *Bažnícíoiē* DK 179,2); *ceremonija* ‘išorinės formos, kurių laikomasi per iškilmes’ (LKŽe) (Gen. pl. *Ceremoniū* AK 74,8; Acc. pl. *Ceremoniás* DK 90,2); *drukarnia* ‘spaustuvė’ (LKŽe) (Loc. sg. *drukôrniøy*); *dūšia* ‘mitologijoje, religijoje ir filosofijoje – nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, egzistuojantis nepriklausomai nuo kūno, dvasia; vėlė’ (LKŽe) (Nom. sg. *dušią* DK 97,20; Gen sg. *dūbios* DK 42,12; Dat. sg. *dūβėi* DK 137,20; Acc. sg. *dūβia* DK 27,6; Instr. sg. *dušią* DK 36,17; Loc. sg.

dūβiof̃p DK 157,7; Acc. pl. *duβēs* DK 36,9; Instr. pl. *dūffiomis* DK 65,12); **herezija** ‘religijos mokymas, kurį viešpataujančioji religija laiko klaidingu, klaidatikystė, klaidūnystė’ (LKŽe) (Nom. pl. *Herefios* DK 129,10); **evangelija** (Gen. sg. *Ewangelios* DK 24,14); **gavėnia** ‘pasninko laikas, ppr. septynios pasninko savaitės prieš Velykas’ (LKŽe) (Gen. sg. *Gawenios* AK 73,9); **hostija** (Loc. sg. *Hotyioy* AK 81,13, *Hoftiōi* DK 98,17); **kalacia** ‘puota’ (LKŽe) (Al. sg. *kalaciof̃p* DK 174,20); **mišia** ‘svarbiosios krikščionių pamaldos’ (LKŽe) (Instr. sg. *mišēi* DK 125,13); **nedėlia** ‘sekmadienis’ (LKŽe) (Loc. sg. *Nedēloy* AK 73,7); **prastyria** ‘marška, drobulė, paklodė’ (LKŽe) (Nom. sg. *praftiria* DK 166,1m); **skomia** ‘senovinis stalas, skobnis’ (LKŽe) (Gen. sg. *fkomios* DK 133,4; Al. sg. *Skomiōf̃p* DK 147,20); **skrynja** ‘vairaus dydžio ir paskirties dėžė’ (LKŽe) (Nom. sg. *fkrinia* DK 166,7; Loc. sg. *fkrinioi* DK 166,11); **sūdžia** ‘teisėjas’ (LKŽe) (Nom. sg. *Sudžia* DK 131,4; Gen. sg. *fūdziōs* AK 26,16); **toblyčia** ‘lentelė’ (Gen. sg. *toblīczios* DK 166,12); **vigilija** ‘didelės šventės išvakarės’ (LKŽe) (Acc. sg. *wigiliu* AK 73,10).

Tik vienas iš šių daiktavardžių yra vyriškos giminės – *sūdžia*. Skolinio fonetika rodo, kad jo kalba donorė yra viena iš rytų slavų kalbų, jis turi dėsninę atliepimą rytų slavų *u > lie. ū*: sen. rus. *судья, судия* (СРЯ 28, 264); rusėnų *судия, судиа, судиа, соудиа, судья* (CCM 2, 398), plg. len. *sędzia*. Slavų galūnė *-я* lėmė, kad šis daiktavardis pateko į fonetiškai artimą *īā* kamieną lietuvių kalboje, slavų kalbose šio skolinio atitikmenys irgi priklauso vyriškai giminei. Kiti slavų daiktavardžiai – galimi skolinių šaltiniai – turintys minkštą kamiengalį, irgi išlaikė savo giminę ir integravosi į *īā* kamieną kaip moteriškos giminės slavizmai: *ceremonija* < rusėnų *церемонія* ‘церемония’ (МДСУМ 2, 470), len. *ceremonija* ‘uroczysty akt, obrzęd przebiegający według ustalonego tradycyjnje rytuału’ (SPol 3, 155); *drukarnia* < sen. rus. *друкарня* ‘типография’ (СРЯ 4, 365), rusėnų *друкарня* ‘друкарня’ (ГСБМ 9, 86), len. *drukarnia* ‘miejsce, warsztat, gdzie się drukuje książki, druki’ (SPol 6, 83); *evangelija* < rusėnų *евангелия, евангеля, евангелия* ‘частка біблії’ (ГСБМ 9, 141), len. *ewangelia* ‘jedna z ksiąg opisujących życie i naukę Chrystusa (także opowieść apokryficzna), wyjątek z takiej księgi’ (SS 2, 348); *herezija* < rusėnų *герезия* ‘ерась’ (ГСБМ 6, 272), len. *herezyja* ‘świadome i dobrowolne zaprzeczenie przez człowieka chrzczonego pewnych prawd wiary Kościoła, do którego należy’ (SPol 8, 331); *hostija* < len. *hostyja* ‘w liturgii chrześcijańskiej biały chleb nie kwaszony w postaci okrągłego opłatka, będący przedmiotem ofiary sakralnej, konsekracji’ (SPol 6, 83); *kalacia* < rusėnų *колацья, колачия* ‘бяседа, пачастунак; вячера’ (ГСБМ 15, 188), len. *kolacyja* ‘uczta, biesiada, posiłek podawany zazwyczaj w porze popołudniowej lub wieczornej’ (SPol 10, 478); *nedėlia* < sen. rus. *недѣля* ‘воскресенье’ (СРЯ 11, 74), rusėnų *неделя* ‘ндзеля’ (ГСБМ 20, 67), len. *niedziela* ‘ostatni, świąteczny dzień tygodnia’ (SPol 16, 263); *skomia* < rusėnų *скамя* ‘лава, лаўка’ (ГСБМ 31, 293); *skrynja* < rusėnų *скрыня, скрыня* ‘скрыня, куфар’ (ГСБМ 31, 388), len. *skrzynia* ‘paka drewniana z wiekiem, kufer służący do przechowywania ubrania, pościeli, etc.’ (SS 7, 261); *vigilija* < len. *wigilia* ‘ostatni dzień przed świętem’ (SS 10, 221).

Dalis *īā* kamieno slavizmų galimų atitikmenų neturi paliudyto minkšto kamiengalio nei rytų slavų kalbose, nei lenkų kalboje: *bažnyčia* < sen. rus. *божница* ‘церковь, часовня’ (СРЯ 1, 274), len. *bożnica* ‘šventykla, maldos ir tikėjimo mokymo namai’ (SPol 2, 350);

dūšia < sen. rus. *душа* ‘по религиозным представлениям – бесплотное существо, являющееся носителем жизни и духовного мира человека и способное существовать отдельно от тела’ (СРЯ 4, 384), rusėnų *душа, доуша* ‘нематэрыяльная, бессмяротная, па рэлігійных уяўленнях, першааснова ў чалавеку’ (ГСБМ 9, 114), len. *duża* ‘rózny od ciała, istotny składnik człowieka’ (SPol 6, 179); *mišia* < sen. rus. *миша* ‘католическая обедня, месса’ (СРЯ 9, 326), rusėnų *миша* ‘имша’ (ГСБМ 18, 242), len. *msza* ‘w kościele rzymskokatolickim i niektórych innych wyznaniach chrześcijańskich głównie i najstarsze nabożeństwo’ (SPol 15, 156); *prastyria* < rusėnų *проступа, простера, простыра* ‘пакрывала; кавалак палатна, палотнішча’ (ГСБМ 29, 228); *toblyčia* < rusėnų *таблица* ‘скрижаль’ (МДСУМ 2, 383), len. *tablica* ‘tabula’ (SS 9, 80). Šitas dėsningumas gali būti paaiškintas procesu slavų kalbose, lėmusiu pokyčius jų konsonantizmo sistemoje. Apie XIV a. pradėjo kietėti iš prigimties tik minkšti priebalsiai – ž, š, č, c, r. Manoma, kad š ir ž pradėjo kietėti XIV a., č – dar anksčiau (ЯМ 2005, 44). Taigi, tikėtina, kad *bažnyčia*, *dūšia*, *mišia*, ir *toblyčia* į lietuvių kalbą buvo pasiskolinti iki c ir š kietėjimo ir todėl jie greičiausiai perimti iš rytų slavų. Galbūt galima pamatyti kietėjančių slavų priebalsių pėdsakus sporadiškai depalatizuotuose č ir š kai kuriuose slavizmų linksniuose, pavyzdžiui, Acc. sg. *Bažniczŭ* AK 11,6 šalia Acc. sg. *Bažnicziu* AK 16,12, Nom. sg. *Bažniczia* DK 14,21 šalia *Bažnicza* DK 65,17, Gen. sg. *Bažniczios* DK 6,7 šalia *Bažniczos* DK 93,19. O daiktavardis *dūšia*, remiantis AK, apskritai gali būti priskirtas *ā* kamieniui – *dūša*: Nom. sg. *duša* AK 18,15, *Duša* AK 28,5, Gen. sg. *dušos* AK 34,5, Acc. sg. *dušu* AK 18,14, *Dúšu* AK 20,11, *Dúšu* AK 28,7, Instr. *dúšomis* AK 53,17. Daukšos katekizme iš daugiau kaip 10 slavizmo *dūšia* užrašymų tik vienas turi kietą š – Acc. sg. *dūša* DK 90,13 (plg. Acc. sg. *dūšia* DK 27,6), šiuo atveju tai gali būti atsitiktinumas, nes kiti linksniai rodo kamieną *īā*.

Dar labiau iš *īā* kamieno sistemos išsiskiria skolinys iš rytų slavų *gavėnia* < sen. rus. *говѣннѣ (-ѣ)* ‘воздержание, благочестие’ (СРЯ 4, 51), rusėnų *говение* ‘пост’ (ГСБМ 7, 17). Kai atitiktinumas slavų kalbose yra bevardės giminės abstraktai su slavų minkštaisiais *e* pabaigoje, paprastai tokie daiktavardžiai patenka į kamieną *ē*, tarkime lie. *koronė* < sen. rus. *каранье* (СРЯ 7, 73), rusėnų *каранье* (ГСБМ 14, 279), len. *karanie* (SPol 10, 123). Taigi, ir sen. rus. *говѣннѣ (-ѣ)*, rusėnų *говение* turėjo būti integruoti į *ē* kamieną kaip *gavėnė*, beje, toks variantas yra paliudytas vėlesniuose šaltiniuose.

ju ir u kamieniai. Į kamieną *īā* yra panašus *ju* kamienas, tik visi jam priklausantys žodžiai yra vyriškos giminės, jų iš viso yra 12: *altorius* ‘tam tikras stalas bažnyčioje, kur laikomos pamaldos’ (LKŽe) (Gen. sg. *altôrėus* DK 97,18); *čysčius* ‘skaistykla’ (LKŽe) (Gen. sg. *czybcėus* DK 43,7); *karalius* ‘valdovo, monarcho titulas kai kuriuose kraštuose; tą titulą turintis asmuo’ (LKŽe) (Nom. sg. *karalus* AK 9,16, *karālus* DK 13,5; Gen. pl. *karālu* AK 9,16; Voc. sg. *Karālau* DK 133,13; Gen. pl. *karālu* DK 13,6); *kryžius* ‘stiebas su skersiniu viršutiniame gale – pagrindinis krikščionybės simbolis’ (LKŽe) (Gen. sg. *križiaūs* AK 13,4, *Križeus* DK 15,11; Instr. sg. *križiumi* DK 17,11); *liekorius* ‘gydytojas’ (LKŽe) (Gen. sg. *liekoreus* DK 143,2m); *mesijošius* ‘išgelbėtojas’ (LKŽe) (Nom. sg. *Mefiošus* AK 9,18); *(ne)prietelius* ‘draugas, bičiulis’ (LKŽe) (Nom. sg. *nėprietelus* AK 42,18, *Nėprietelus* DK 53,6m; Gen. sg. *príetėlėus* DK 153,21; Acc. pl. *nėprietelus*

AK 79,12, *neprietelus* DK 96,7m); **pakajus** ‘taika’ (LKŽe) (Nom. sg. *Pakâius* AK 88,1, *Pakâius* DK 105,13; Acc. sg. *pakaiu* AK 85,2, *pakâiu* DK 102,20); **paralyžius** ‘nervų veiklos sutrikimas, pasireiškiantis kūno dalių nevaldymu’ (LKŽe) (Instr. sg. *paralįziumi* DK 153,4); **popiežius** ‘Romos katalikų bažnyčios galva’ (LKŽe) (Nom. sg. *Pópiežius* DK 39,12); **poterius** (Nom. sg. *Pótėrius* DK 46,1; Gen. sg. *Póterėus* DK 45,13, *Potėrėus* DK 49,5; Acc. sg. *Póteriu* DK 48,4); **rojus** ‘vieta, kur laimingai gyvenančios tikinčiųjų vėlės; dausos’ (LKŽe) (Gen. *roiaus* AK 8,5; Acc. sg. *Rôiu* DK 164,16).

Šių slavizmų atitikmenys rusėnų, senojoje rusų, lenkų kalbose turi -ū, -j žodžio gale (*pakajus* < sen. rus. *покой* ‘мир, отсутствие войны’ (СРЯ 16, 164), rusėnų *покой* ‘спакой; мир’ (ГСБМ 26, 69), len. *pokoj* ‘spokój, stan bez zakłóceń, wstrząsów, nie pomyślnych wydarzeń’ (SPol 26, 321); *rojus* AK 25,3 ‘vieta, kur laimingai gyvenančios tikinčiųjų vėlės; dausos’ (LKŽe) < sen. rus. *рай* ‘место блаженного пребывания душ праведных’ (СРЯ 21, 263), rusėnų *рай* ‘рай, месца для праведнікаў пасля іх смерці’ (ГСБМ 29, 481), len. *raj* ‘miejsce przebywania zbawionych dusz zmarłych, kraina wiecznej szczęśliwości, niebo; szczęście wieczne’ (SPol 35, 93)), minkštą (*karalius* < sen. rus. *король* ‘король, правитель’ (СРЯ 7, 338), rusėnų *король* ‘кароль, манарх’ (ГСБМ 16, 21), len. *korol* ‘monarcha, koronowany władca suwerennego państwa’ (SPol 11, 201); *prietelis* < sen. rus. *приятель* ‘приятель, друг’ (СРЯ 20, 87), rusėnų *приятель*, *приятель* ‘друг, сябар, прыяцель’ (ГСБМ 29, 93), len. *przyjaciel* (SPol 33, 222)) arba kietą priebalsį (*čysčius* < rusėnų *чистець* ‘чистилище’ (МДСУМ 2, 482); len. *czyściec* ‘według religii rzymskokatolickiej miejsce pozagrobowej kary, trwającej określony czas’ (SPol 4, 356); *mesijošius* < rusėnų *месияшъ*, *месиаишъ*, *мессиашъ* ‘месія’ (ГСБМ 17, 357), len. *mesyjasz* ‘pomazaniec boży; w judaizmie i religiach starożytnego Wschodu oczekiwany wybawiciel narodu wybranego, idealny władca; w chrystianizmie odkupiciel świata, za którego uważa się Jezus’ (SPol 13, 280); *popiežius* < sen. rus. *папежь* ‘папа, глава римской церкви’ (СРЯ 14,147), rusėnų *папежь* ‘папа, вярхоўны галава рымска-католицкай царквы’ (ГСБМ 23, 445), len. *papież* ‘głowa kościoła rzymskokatolickiego’ (SPol 23, 235); *paralyžius* < sen. rus. *паралижь* ‘паралич’ (СРЯ 16, 164), rusėnų *паралижь* ‘параліч’ (ГСБМ 24, 7), len. *paraliz* ‘choroba objawiająca się utratą siły mięśniowej, całkowitym lub częściowym bezwładem ciała’ (SPol 23, 525)) arba paliudytus minkštuosius ž, r rytų slavų kalbose, bet kietus lenkų kalboje (*kryžius* < sen. rus. *крижь*, *крыжь*, *кръжь* ‘католический крест’ (СРЯ 8, 92), rusėnų *крыжь*, *крижь* ‘брус з адной або дзвюма папярочнымі перакладзінамі як прадмет і сімвал хрысціянскага культу’ (ГСБМ 16, 193), len. *krzyż* ‘obraz, wizerunek, podobizna krzyża Chrystusa’ (SPol 11, 352); *liekorius* < sen. rus. *лѣкаръ*, *лекаръ* ‘врач’ (СРЯ 8, 202), rusėnų *лекаръ* ‘доктар, лекар’ (ГСБМ 16, 340), len. *lekarz* ‘człowiek, który umie przy pomocy odpowiednich środków przywracać zdrowie’ (SPol 12, 115)). Tai, kad *čysčius*, *kryžius*, *liekorius*, *mesijošius*, *popiežius*, *paralyžius* buvo integruoti į ju kamieną, turėtų reikšti, kad tuo metu, kai jie buvo skolinami, minėtieji priebalsiai slavų kalbose buvo nesukietėję, kitaip slavizmai būtų patekę į kitą kamieną (kaip, pvz., *latras* < rusėnų *лотр*, lenkų *lotr*). Pastarosios grupės slavizmų kamienas gali sufleruoti kilmę: integravimas į

ju kamieną rodo, kad tokie slavizmai į lietuvių kalbą atkeliavo prieš sukietėjant slavų ž, š, č, c, r, todėl didesnė galimybė, kad jų kalba donorė yra rytų slavų kalbos.

Atskirai reiktų paminėti slavizmus *altorius* ir *poterius*. Daukšos katekizme jie priklauso *ju* kamieniui. Turint omenyje skolinio *altorius* atitikmenis slavų kalbose, kurie turi paliudytą minkštą priebalsį gale, tai ir būtų dėsninga, jeigu skolinys buvo perimtas iš rytų slavų kalbų: sen. rus. *алтарь, олтарь* ‘жертвенник’ (СРЯ 1, 31), rusėnų *алтарь, олтарь, олтарь* ‘алтарь’ (ГСБМ 1, 103), len. *oltarz* ‘miejsce składania ofiar bóstwu’ (SPol 21, 327). Slavizmo *poterius* galimi atitikmenys tokio minkšto priebalsio neturi, tačiau DK linksniai rodo *ju* kamieną: rusėnų *пацерь, пацерь* ‘пацеры’ (ГСБМ 24, 55), len. *pacierz* ‘modlitwa w ogóle, modlenie się, odprawianie modłów’ (SPol 23, 7). AK šie daiktavardžiai yra paliudyti po kelis kartus ir jie priklauso *u* kamieniui, ne *ju*: Gen. sg. *altorâus* AK 49,12, *Altôraus* AK 80,13, Nom. sg. *Póterus* AK 39,2, Gen. sg. *Poteraus* AK 39,11, Acc. sg. *póteru* AK 38,12, Loc. sg. *Póteruy* AK 38,18. Beje, AK ž sporadiškai depalatalizuotas ir žodžio *kryžius* paradigmoje, pavyzdžiui, Gen. *križauš* AK 11,8 ir *križâus* AK 12,21. Galbūt galima daryti prielaidą, kad daiktavardžių *altorius*, *poterius* integravimas į *ju* kamieną rodytų, jog žodis *altorius* perimtas iš rytų slavų, o *poterius* – iki *r* sukietėjimo. AK esantys variantai *altorus*, *poterus*, tikėtina, jau atspindi kietąjį *r* slavų kalbose.

Taip pat verta paminėti neįprastą *ju* kamieniui žodžio (*ne*)*prietelius* daugiskaitos naudingo linksnį tiek AK, tiek DK: Dat. pl. *priételamús* AK 53,8, *priétełamus* DK 64,17. Dat. pl. galūnė *-(i)amus* priklauso (*i*)*o* kamieno daiktavardžiams, kamieno (*i*)*u* daiktavardžiai turėtų turėti galūnę *-(i)umus*, taigi, tikėtumėmės Dat. pl. (*ne*)*prieteliumus*. (*i*)*u* kamieno daugiskaita šiandien yra labai apnykusi, joje dabar dominuoja (*i*)*o* kamieno galūnės, matyt, AK ir DK jau atspindi ši tendencija.

***i* kamienas.** *i* kamieniui priklauso tik 4 daiktavardžiai: *čestis* ‘garbė, pagarba’ (LKŽe) (Gen. sg. *czešties* AK 56,19, *czešties* DK 163,4m; Acc. sg. *czefty* AK 53,15); *krikščionis* ‘krikščionybės išpažinėjas’ (LKŽe) (Nom. sg. *krikŕczónis* AK 6,11, *krikŕczonis* DK 9,11; Gen. sg. *krikŕczonies* AK 11,9, *krikŕczonies* DK 9,6; Dat. sg. *krikŕczonivy* AK 1,5, *krikŕszczioni* DK 1,5; Instr. sg. *krikŕczonim* AK 7,6, *krikŕczonimi* DK 10,5; Nom. pl. *krikŕczonis* AK 33,4, *krikŕczionis* DK 41,6; Gen. pl. *krikŕczioniu* DK 29,8); *smertis* ‘mirtis’ (LKŽe) (Gen. *ŕmerties* AK 10,7; Acc. sg. *ŕmertis* AK 21,10); *spaviedis* ‘išpažintis’ (LKŽe) (Gen. sg. *ŕpawiedis* DK 119,1m; Acc. sg. *ŕpawiedi* DK 139,1m).

Dabar šiam neproduktyviam kamieniui daugiausia priklauso moteriškos giminės daiktavardžiai, tačiau pasitaiko ir vyriškos (pvz., *geluonis*, *žvėris*, *dantis* ir t. t.). Tik vienas AK ir DK paliudytas *i* kamieno daiktavardis yra vyriškos giminės – *krikščionis*, skolinantis giminės pakeitimo neįvyko (< sen. rus. *крестьянь, кръстьянь* ‘христианин’ (СРЯ 8, 49)). Dabar *krikščionis* priklauso mišriajam tipui, nes vienaskaita kartais linksniuojama pagal produktyvesnį *i**o* kamieną. AK ir DK yra paliudyta forma Gen. sg. *krikŕczonies* AK 11,9, Gen. sg. *krikŕczonies* DK 9,6, todėl *krikščionis* priskirtas *i* kamieniui. Likę *i* kamieno daiktavardžiai yra moteriškos giminės slavizmai, visi išlaikė savo giminę – kalbose donorėse slavizmų atitikmenys irgi yra moteriškos giminės (*čestis* < rusėnų *честь* ‘честь, почет, уважение’ (МДСУМ 2, 480), len. *cześć* ‘uszanowanie, poważanie, uznanie; podziw;

honor’ (SPol 4, 150; SS 1, 375)); *smertis* < sen. rus. *смерть, съмерьть* ‘смерть’ (СРЯ 25, 172), rusėnų *смерть* ‘смерць; спыненне існавання чалавека ці жывёліны’ (ГСБМ 31, 483), len. *śmierć* ‘skończenie, utrata życia, zgon, wyjątkowo pozbawienie kogoś życia’ (SS 9, 24); *spaviedis* < rusėnų *споведь* ‘споведзь’ (ГСБМ 32, 163), len. *spowiedź* ‘wyznanie grzechów przed kapłanem w celu uzyskania rozgrzeszenia’ (SS 8, 359). Šie trys slavizmai yra abstraktai, jų atitikmenys slavų kalbose turi minkštus priebalsius gale.

Prie *i* kamieno verta paminėti ir vieną DK pasitaikiusį nedėsingumą. Šiame šaltinyje yra paliudytas Gen. sg. *fkomios* DK 133,4 ir Al. sg. *Skomiófp* DK 147,20, kas nurodo į Nom. sg. *skomia*, tačiau tame pačiame DK yra paliudytas ir Gen. sg. *Skomies* DK 182,5, priklausantis daiktavardžio *skomis* paradigmai. Tokio kamieno daiktavardis yra skurdžiai paliudytas D. Poškos ir S. Daukanto raštuose, tačiau atsižvelgiant į slavų kalbų atitikmenis, *i* kamienas yra mažai tikėtinas, greičiausiai tai yra DK korektūra.

ė kamienas. *ė* kamieniui AK ir DK priklauso tik vienas skolinys – *traicė* ‘trejybė’ (LKŽe) (Nom. sg. *Treyce* AK 17,3, *Tráice* DK 25,13; Gen. sg. *Treyces* AK 12,7, *Tráices* DK 16,18; Acc. sg. *traicę* DK 25,15). Skolinys galėjo būti integruotas ir į *ĩā* kamieną (plg. sen. rus. *троица* ‘трїпостасное божество, единый Бог въ трехъ лицахъ’ (СДЯ 3, 1001), rusėnų *троица, тройца, троїця* ‘у християнськїй релїгїї – триедине божество, в якому поєднуються бог-батько, бог-син і бог святий дух’ (ССМ 2, 446), len. *trójca* ‘bóg w trzech osobach’ (SS 9, 190), *traicia* yra paliudytas vėlesniuose lietuvių kalbos šaltiniuose.

ĩđ kamienas. Šiam kamieniui priklauso irgi tik vienas skolinys, paliudytas DK, – *mesijas* ‘išgelbėtojas’ (LKŽe) (Nom. sg. *Mefias* DK 13,8). Skolinantis giminės keitimo neįvyko, slavų kalbose atitikmenys irgi yra vyriškos giminės: < sen. rus. *мессия, месия* ‘мессия, избавитель’ (СРЯ 9, 109), rusėnų *месия, месиа, мессия* ‘месія’ (ГСБМ 17, 356).

Išvados

AK ir DK rasta 93 slavizmai. Jie pasiskirstę po *đ, ā, ĩā, ĩu, i, u, ė* ir *ĩđ* kamienus. Šiuose šaltiniuose nėra paliudyta *ĩđđ* kamieno slavizmų. Tarp slavų kalbų žodžių, kurie buvo lietuvių kalbos slavizmų šaltinis, baigmenų bei giminės ir lietuvių kalbos kamienų, į kurios slavizmai buvo integruoti, yra tiesioginis ryšys.

Gausiausias yra *đ* kamienas, jam priklauso 33 slavizmai. Į *đ* kamieną pateko vyriškos giminės slavizmai, kurių atitikmenys slavų kalbose irgi yra vyriškos giminės daiktavardžiai su kietu baigmeniu. Tik vieno daiktavardžio (*vynas*) atitikmenys slavų kalbose yra ne vyriškos giminės. Kai skolinio atitikmenys slavų kalbose yra bevardės giminės, tai sufleruoja, kad skolinys yra ankstyvas ir iš rytų slavų kalbų buvo pasiskolintas iki Leskieno dėsniu, t. y. iki XIII–XIV a. Skolinys lietuvių kalboje iš pradžių buvo bevardės giminės, nes skolinantis iš slavų kalbų žodžių giminė paprastai nekinta, o įvykus Leskieno dėsniui, kartu su lietuvių kalbos veldiniais perėjo į vyrišką giminę ir gavo *đ* kamieno galūnes.

ā kamieniui priklauso 25 slavizmai. Į šį kamieną pateko moteriškos giminės daiktavardžiai, kurių atitikmenys slavų kalbose yra moteriškos giminės daiktavardžiai su galūne *-a*. Vienas *ā* kamieno daiktavardis DK yra vyriškos giminės (*storasta*), jo atitikmenys

slavų kalbose irgi yra vyriškos giminės daiktavardžiai su galūne *-a*. Keli skoliniai – *pekla* ir *liekarstva* – į lietuvių kalbą atkeliavo jau po XIII–XIV a. Jų atitikmenys slavų kalbose yra bevardės giminės ir patekę į lietuvių kalbą gavo *ā* kamieno galūnes.

Į *īā* kamieną pateko 17 slavizmų. Tai paprastai yra moteriškos giminės slavizmai, kurių atitikmenys slavų kalbose irgi yra moteriškos giminės daiktavardžiai su paliudytu minkštu kamiengaliu (pvz., rusėnų *скрыня*; len. *skrzynia*); su kietais *š*, *č*, *c*, *r* kamiengalyje rytų ir lenkų kalbose (sen. rus. *душа*; rusėnų *душа*, *доуша*; len. *duża*); *īā* kamienui priklauso ir vienas vyriškos giminės slavizmas (*sūdžia*), kurio atitikmenys slavų kalbose irgi yra vyriškos giminės su analogišku *-я* gale. Iš sistemos išsiskiria skolinys iš rytų slavų *gavěnia*, nes atsižvelgiant į atitikmenis slavų kalbose, jis turėjo būti integruotas į *ē* kamieną.

Į *īu* kamieną pateko 12 vyriškos giminės slavizmų, jų atitikmenys slavų kalbose turi *-ū*, *-j* žodžio gale, minkštus arba kietus priebalsius, rytų slavų kalbose paliudytus minkštuosius *ž*, *š*, *c*, *r* kamiengalyje, bet kietus lenkų kalboje.

Į *i* kamieną pateko 4 daiktavardžiai, 3 yra moteriškos giminės slavizmai, kurių atitikmenys slavų kalboje yra moteriškos giminės daiktavardžiai su minkštais kamiengaliais (bet ne *ž*, *š*, *č*, *c*, *r*), ir vienas vyriškos giminės slavizmas, jo atitikmenys slavų kalbose yra vyriškos giminės daiktavardžiai irgi su minkštu kamiengaliu.

ē ir *īō* kamienui priklauso po vieną daiktavardį. Daiktavardis *traicē*, atsižvelgiant į slavų kalbų atitikmenis, galėjo būti integruotas ir į *īā* kamieną.

Iš visų 93 slavizmų 35 randami abiejuose šaltiniuose – ir AK, ir DK. Paprastai slavizmų integravimo skirtumų nėra, tik vienas kitas atvejis. Remiantis AK, slavizmas *dūma* turėtų priklausyti ne *ā*, o *ō* kamienui; pagal integravimo principus, atsižvelgiant į slavų kalbų duomenis, vis dėlto šis žodis turėtų priklausyti *ā* kamienui. Didžiausias skirtumas tarp šių katekizmų yra *u* kamieno slavizmų paliudijimas AK – *altorus* ir *poterus*. DK jie priklauso *īu* kamienui, o AK nuosekliai linksniuojami pagal *u* kamieną, todėl jam ir priskirti. AK tik kai kuriuose linksniuose sporadiškai depalatalizuojami ir *kryžius*, *bažnyčia*, *dūšia* (pvz., Gen. *križaiūs* AK 11, Acc. sg. *Bažnicžū* AK 11,6, Gen. sg. *dušos* AK 34,5). Atkreiptinas dėmesys, kad nenuoseklumų esama tuose slavizmuose, kuriuose yra *r*, *ž*, *č*, *š*, t. y. slavų kalbose iš prigimties tik minkšti priebalsiai, nuo XIV a. pradėję kietėti.

Literatūra ir šaltiniai

- AK *Anoniminis 1605 m. katekizmas*. Prieiga internetu: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=44>
Biržiška, Vaclovas. 1953. *Senujų lietuviškų knygų istorija*. Čikaga: Čikagos lietuvių literatūros draugija.
Bystroń, Jan. 1890. *Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodniolitevskim*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem A. M. Kosterkiewicza.
DK *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*. Prieiga internetu: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=1>
Gerulis, Jurgis. 1927. *Senieji lietuvių skaitymai*. Kaunas: Lietuvos universitetas.
Girdenis, Aleksas. 2001. *Kalbotyros darbai 3*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
Judžentis, Artūras, Jūratė Pajėdienė. 2006. Mikalojaus Daukšos Katekizmo (1595) sudėtiniai prijungiamieji priežasties sakiniai. *Baltu filologija 15 (1 / 2)*, 27–40.
Judžentis, Artūras. 2010. Ledesmos 1605 m. katekizmo priežasties ir tikslo sakiniai. *Lituanistica 56*, 92–103.
Korzo, Margarita. 2004. Polski przekład katechizmu Jakuba Ledesmy TJ i jego wpływ na tradycję unicką w XVII w. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce, XLVIII*, 149–159.

- Michelini, Guido. 1999. Daukšos Katekizmo šaltinių klausimai. *Baltistica* 34/2, 259–261.
- Michelini, Guido. 2001. Itališkas Ledesmos Katekizmas Dottrina Christiana: Daukšos panaudoto lenkiško teksto šaltinis. *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 227–250.
- Laučiūtė, Jūratė. 2007. Baltiškos kilmės vardažodžių galūnių likimas šiaurės slavų kalbose. *Res humanitariae* 2, 85–101.
- Lebedys, Jurgis. 1977. *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius: Mokslas.
- LKŽe *Lietuvių kalbos elektroninis žodynas*. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt>
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.
- Sittig, Ernst. 1929. *Der polnische Katechismus des Ledezma und die litauischen Katechismen des Daugša und des Anonymus vom Jahre 1605*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Smetonienė, Anželika. 2016. The textual influences of Jacob Ledesma's catechism and the catechism of Mikalojus Dauša on the anonymous catechism of 1605. *Kalbotyra* 68, 148–179.
- SJP *Słownik języka polskiego*. T. I–VIII. 1898–1923. Warszawa.
- SPoL *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. I–XXXV. 1966–2011. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- SPr *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. 1997. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SS *Słownik staropolski*. T. I–XI. 1953–2002. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Temčinas, Sergejus. 2013. Pirmoji Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje lietuviškai spausdinta (katalikiška) knyga: hipotetinis 1585 metų ar Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas? *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vietos*, 61–79.
- Valeckienė, Adelė. 1967. Kitų kalbų kilmės žodžiai lietuvių kalbos morfologinėje sistemoje. *Lietuvių kalba tarybiniais metais*, 108–112.
- Voitkevič, Božena. 2010. Mikalojaus Daukšos Postilės slavizmų morfologinė integracija. *Baltistica* 75/2, 243–255.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1968. Apie 1605 m. katekizmo tarmę. *Baltistica* 4, 109–116.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1988. *Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.
- ГСБМ *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. T. I–XXXIII. 1982–2013. Мінск.
- МДСУМ Тимченко, Євген Костянтинович. 2002–2003. *Матеріали до словника писемної та книжної української мови*. T. I–II. Київ – Нью-Йорк: Національна академія наук України.
- СДЯ Срезневский, И. И., ред. 1989. *Словарь древнерусского языка*. T. I–III. Москва: Книга.
- СРЯ *Словарь русского языка XI–XVII вв.* T. I–XXX. 1975–2015. Москва: Наука.
- ССМ Гумеца, Л. Л., Керницький, І. М., ред. 1977–1978. *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* T. I–II. Київ: Наукова думка.
- ЯМ *Языки мира. Славянские языки*. 2005. Москва: Academia.